

Nestwaarnemingen bij de Duinpieper *Anthus campestris* op de Doornspijkse Heide in 1942 en 1943

Observations at nests of Tawny Pipits *Anthus campestris* on the Doornspijkse Heide in 1942 and 1943

H. W. FISCHER

Bij onze zwerftochten door Nederland in de Tweede Wereldoorlog (1940-45) ontdekten J. C. Ladiges en ondergetekende de vogelrijkdom van de Doornspijkse Heide, onder meer een toentertijd nog onbekend broedgebied van de Duinpieper *Anthus campestris*. Uit het net uitgekomen handboek van Niethammer (1937) bleek dat het niet zeker was of bij deze soort beide ouders de jongen voeren, of slechts één van beide. Hierdoor geprikkeld, besloten wij dit te onderzoeken. Dit plan kwam tot uitvoering, maar de resultaten werden nooit gepubliceerd. De artikelen van Bijlsma (1978, 1990) waren een stimulans de destijds verzamelde gegevens nog eens op te diepen.

Gebiedsbeschrijving

De Doornspijkse Heide (52°22'N, 5°47'O) ligt tussen Nunspeet en 't Harde en behoort tot het grondgebied van de gemeente Elburg. Verreweg het grootste gedeelte van de heide ligt ten oosten van de snelweg Amersfoort-Zwolle en is militair oefenterrein. Dit deel was niet toegankelijk, zeker niet ten tijde van de Duitse bezetting. Een kleine uitloper van de heide (c. 150 ha) strekte zich aan de westzijde van de snelweg uit. Daar bevond zich ook ons onderzoeksterrein. In 1942 was de genoemde snelweg nog niet aanwezig. Wel liep toen al de spoorlijn Amersfoort-Zwolle door de heide, maar verder was het een nog onbekend en verboden stiltegebied.

De begroeiing in het onderzochte gebied bestond uit lage heide *Calluna vulgaris*, afgewisseld met buntgras *Corynephorus canescens*, muizeoor *Hieracium pilosella*, verspreide grove den *Pinus sylvestris* en jeneverbes *Juniperus communis*. In 1941 ontdekten we hier een nieuwe vindplaats van de kleine wolfsklauw *Lycopodium complanatum* subsp. *chamaecyparissus* (gedetermineerd door Jan G. Sloff, Instituut voor het Vegetatie Onderzoek van Nederland). Aan de noordwestzijde van het gebied bevond zich een zandverstuiving en in het heide-terrein zelf lagen vele verspreide stuifkoppen.

Methode

De waarnemingen werden door J. C. Ladiges, A. J. Schravendijk en ondergetekende gedurende twee vakantieperiodes verzameld, namelijk 20-28 juni 1942 en 12-20 juni 1943. In beide jaren werd op c. drie meter afstand van een nest met jongen een primitieve schuilhut opgetrokken van staande en liggende stammetjes, afgedekt met denetakken en heidepollen zodat er geen licht door kon vallen.

De camouflage van dit natuurlijk bouwsel werkte perfect. De voerende vogel liet zich absoluut niet afschrikken door de schuilhut. Nauwelijks was één onzer in de hut gaan liggen met schrijfpapier en hard tikkende wekker, of de jongen werden al weer gevoerd.

Om zekerheid te krijgen over de identiteit van de voer brengende vogel, droeg A. J. Schravendijk het idee aan om een heidetakje voor de nestopening te buigen met aan de onderkant een likje groene verf. Het nest lag onder een heidepol, zodat de voerende vogel onder het geveerde takje moest doorduiken om bij de jongen te komen. In 1942 werkte deze methode ogenblikkelijk. Nadat de vogel een duidelijke groene vlek op de kop had gekregen, werd het takje verwijderd. In 1943 rukte de voerende vogel echter het merktakje (met gele verf) voor de nestingang weg en verdween ermee in de snavel. Twintig meter verderop vonden we het in de hei terug. De tweede poging (met rode verf) was wel succesvol.

In 1942 werd de schuilhut bij toerbeurt onafgebroken bemand van 4u00 tot 22u00. Inclusief de waarnemingen op 24 juni werd in totaal ruim 60 uur continu bij het nest waargenomen. De waarnemingscyclus werd op 28 juni beëindigd en de schuilhut werd afgebroken. Het onderzoek in 1943 verliep analoog aan dat in 1942, met waarnemingen van zonsopgang tot zonsondergang.

Resultaten

Broedvogels van de heide De Doornspijkse Heide was een belangrijk broedgebied voor Wulp *Numenius arquata*, Boomleeuwerik *Lullula arborea*, Veldleeuwerik *Alauda arvensis*, Tapuit *Oenanthe oenanthe*, Graspieper *Anthus pratensis* en Boompieper *A. trivialis*. Regelmatig zagen we Koroenders *Tetrao tetrix* baltzen, die vermoedelijk broedden op het afgesloten heide-terrein. De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* was steeds met enkele paren aanwezig. Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *A. nisus*, Boomvalk *Falco subbuteo* en Wespendif *Pernis apivorus* zagen we vrij regelmatig boven de heide jagen. Het hoogtepunt was voor ons de aanwezigheid van een Griel *Burhinus oedipnemus* in de nacht van 20/21 juni 1942. Tussen 19 en 23 augustus werd deze soort wederom gehoord (Brouwer 1943). Op 25/26 juni 1944 werd opnieuw een Griel vastgesteld. Het territorium lag waarschijnlijk in het afgesloten militair terrein (Brouwer 1946). Deze waarnemingen kunnen betrekking hebben op de laatste waarschijnlijke

broedgevallen van deze soort in het binnenland. *Dichtheid van de Duinpieper* De heide bleek een ideaal broedgebied voor Duinpiepers. In 1941 werden in juli en augustus meerdere malen juvenielen aangetroffen (Brouwer 1941). In 1942 stelden we al vrij snel de aanwezigheid van zes paren vast (Brouwer 1943). Op 21 juni vonden we een nest met vier grote juvenielen, op 23 juni een nest met drie dito jongen. Beide nesten stonden op uitlopen. Op 24 juni vonden we een derde nest met vier juvenielen van *c.* vijf dagen oud. Bij dit nest werd een schuilhut gebouwd. In 1943 waren minstens vijf paren aanwezig. Twee nesten bevonden zich op een afstand van 32 meter van elkaar, één daarvan op exact dezelfde plaats als in 1942. Het gevolgde nest werd op 14 juni gevonden en bevatte toen vier juvenielen van *c.* vijf dagen oud.

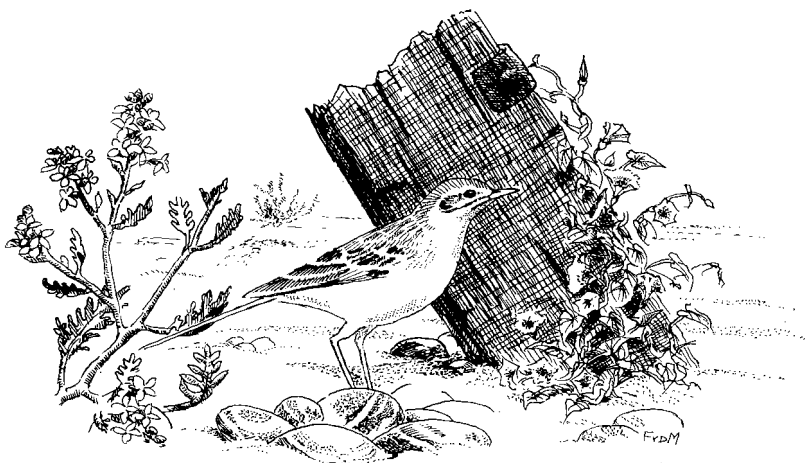
Broedverzorging van de Duinpieper Tijdens de observaties kregen wij in 1942 de indruk dat slechts één der oude vogels de jongen voerde. Nadat de voederende vogel met groene verf was gemerkt, konden we vaststellen dat uitsluitend de gemerkte vogel de jongen voederde. Helaas hebben we niet het geslacht van deze vogel kunnen bepalen. Ook in 1943 werd alleen de gemerkte vogel bij de jongen waargenomen. In beide jaren hebben we slechts enkele malen een tweede adulte vogel in de omgeving van de schuilhut gehoord, namelijk eenmaal in 1942 en vijf maal in 1943.

Overige aspecten van de broedbiologie De oudervogels verzamelden vaak voedsel over afstanden tot 150 m. In het begin waren dit vliegjes, later meer kleine groene rupsjes, soms ook bruine rupsjes of vlindertjes. De voerende vogel kwam bijna altijd zingend naar het nest gevlogen en liet vervolgens de roep "drie-jü" horen. Er werd op *c.* tien meter van het nest geland en gedrukt langs een vaste weg naar het nest gelopen. De voerbrennende vogel verliet het nest altijd lopend. Met voer in de

snavel op weg naar de jongen liet de oudervogel een zeer zacht binnensmonds "iet-iet-iet" geluid horen. Er was dus steeds contact met de jongen. Bij onraad uitte de voerende vogel een kort en krachtig "tjiew", soms ook iets scherper "tjiw". De jongen lieten veel musachtige geluidjes horen.

De voederfrequentie kan worden geïllustreerd aan de hand van een protocol van een uur midden op de dag van 17 juni 1943: er werd tien maal gevoederd met tussenpozen van drie tot dertien minuten (gem.=5.8 min, sd=3.3 min). Uit dit voorbeeld kan worden afgeleid dat er *c.* 125 voedselvluchten per dag werden uitgevoerd, daarbij rekening houdend met fluctuaties in de frequentie van het voeren. Na het voeren verliet de oudervogel bijna altijd het nest met een zwartgepunt faecespakketje. Meestal werden de faeces door de jongen op de nestrand gedeponeerd. Wanneer er geen pakketje lag, wachtte de oude vogel vaak tot er één werd geproduceerd, of dook de vogel er één uit het nest op. Bijna elke voederingsvlucht is bij de Duinpieper dus tevens reinigingsvlucht. Tijdens het voeren werd duidelijk waargenomen dat de juvenielen zodanig in de rondte schoven dat elk jong bij het voeren aan de beurt kwam. Per keer werden meestal twee of drie jongen gevoerd.

Bij hevige regen werden de juvenielen door de oude vogel afgedekt. Dit gebeurde ook altijd na zonsondergang, zonder uitzondering door de met verf gemerkte vogel. Eén of twee dagen voor het uitlopen gingen de juvenielen de oudervogel bij het voeren tegemoet. In ons geval verlieten de jongen na *c.* tien dagen het nest. Dat gebeurde lopend, want ze konden nog nauwelijks vliegen. Het is zeker niet uitgesloten dat de jongen door onze regelmatige aflossingen in de schuilhut in dit geval iets eerder het nest verlieten. Na één dag vonden we een geringd jong op 500 m van het nest terug. In

totaal werden door A. J. Schravendijk elf juveniele Duinpiepers geringd.

Discussie

In beide jaren is duidelijk gebleken dat slechts één oudervogel betrokken was bij het voeren van de jongen. Of dit ook zo was aan het begin van de nestjongenfase kon door ons niet worden bevestigd in verband met de korte waarnemingsperiode. Onze steekproef is verder beperkt: twee gevallen waarvan zelfs niet kan worden uitgesloten dat het om dezelfde oudervogel handelde. Toch lijken onze waarnemingen aannemelijk te maken dat het voeren van de jongen exclusief de taak van één van beide oudervogels was. Over dit onderwerp is tegenstrijdig gerapporteerd (Niethammer 1937, Glutz von Blotzheim & Bauer 1985, Cramp 1988). Het is niet duidelijk in hoeverre het hierbij gaat om een grote territorialiteit van de mannetjes die hen verhindert actief bij het voeren van de jongen betrokken te zijn (Neuschulz 1986), of dat polygamie een rol heeft gespeeld. Het is immers voor te stellen dat een polygaam mannetje niet bij al zijn broedsels aan het voeren kan bijdragen. Het toeval bepaalt dan bij welk nest de waarnemer plaatspeemt. Daarom is onduidelijk of onze bevindingen een algemene geldigheid hebben.

Er kon niet worden vastgesteld welke sexe de voerende oudervogel had. De uiterlijke verschillen tussen de sexen zijn gering (Glutz von Blotzheim & Bauer 1985), maar volgens Bijlsma (1978) en Neuschulz (1986) zijn het de vrouwtjes die de jongen voeren.

Nawoord Dit verslag is eigenlijk bedoeld als een hommage aan mijn kundige en enthousiaste vogelvrienden J. C. Ladiges en A. J. Schravendijk, beiden helaas overleden. A. J. Schravendijk zagen wij bij ons onderzoek in Doornspijk voor het laatst in 1943. Op 16 april 1945 werd hij bij de bevrijding van Apeldoorn door een granaatslag getroffen (Kluyver 1946). J. C. Ladiges overleed op 12 maart 1987. Zij leefden beiden voor de vogels.

Summary

On c. 150 ha of the Doornspijkse Heide (52° 22'N, 5° 47'E) six and five pairs of Tawny Pipits were recorded in 1942 and 1943 respectively. Two nests were only 32 m apart in 1943. On 20-28 June 1942 and 12-20 June 1943, nests with

young Tawny Pipits were observed from a hide from sunrise to sunset. In both years, the first adult Tawny Pipit to feed the young was marked with some paint, enabling us to prove that the young were fed by one parent only. The sex of this bird remained unknown. Other adult Tawny Pipits were very rarely seen in the vicinity of the nest. Food was collected up to 150 m from the nest. The feeding bird approached the nest in flight and singing, the last 10 m were run in a crouched position via a fixed route, uttering a soft "iet-iet-iet". The young were fed with small Diptera, small caterpillars and moths. Per feeding bout, two or three young were fed. Almost invariably, faecal sacs were removed after each nest visit. During one hour around noon on 17 June 1943, the young were fed ten times, with three to thirteen minutes between visits (mean 5.8 min, sd 3.3 min). It is calculated that some 125 feeding visits per day are paid to the nest during the later nestling period. The young left the nest after ten days, while they were still unable to fly.

Literatuur

- BIJLSMA R. G. 1978. Het voorkomen van de Duinpieper *Anthus campestris* op de Zuidwest-Veluwe, Nederland, deel I: broedtijd. *Limosa* 51: 107-121.
— 1990. Habitat, territoriumgrootte en broedsucces van Duinpiepers *Anthus campestris*. *Limosa* 63: 80-81.
BROUWER G. A. 1942. I. Broedvogels 1941. *Ardea* 31: 83-111 (107).
— 1943. I. Broedvogels 1942. *Ardea* 32: 181-228 (223).
— 1946. I. Broedvogels 1944 en 1945. *Ardea* 34: 317-380.
Cramp S. (ed.) 1988. *The Birds of the Western Palearctic*, 5. Oxford University Press, Oxford.
GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N. & BAUER K. M. 1985. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*, 10/II. Aula-Verlag, Wiesbaden.
KLUYVER H. N. 1946. Necrologie A. J. Schravendijk. *Ardea* 34: 279.
NEUSCHULZ F. 1986. Zum Gesang des männlichen und weiblichen Brachpiepers *Anthus campestris*. *J. Orn.* 127: 514-515.
NIETHAMMER G. 1937. *Handbuch der deutschen Vogelkunde*, I. Akademische Verlagsgesellschaft, Leipzig.

H. W. Fischer, *Mienterglop 27, "Sporteweid", 1796 MR De Koog, Texel.*

Aanvaard voor opname 16 juni 1991

